

การเมืองวัฒนธรรมเรื่องการสร้างความหมายประชาธิปไตย
ยุครัฐบาลทักษิณสู่รัฐบาลสนธิ-สุรยุทธ์
Cultural Politics on Democracy Signification
in the Thaksin's Government and Sonthi-Surayut's
Government Periods

กัลยา แซ่อั้ง¹
Kanlaya Sae-Ang

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาโครงสร้างความสัมพันธ์ทางอำนาจในสนามการเมืองวัฒนธรรมไทยช่วง พ.ศ. 2544-2551 อันนำไปสู่การวิเคราะห์หาความหมายและกระบวนการสร้างความหมายประชาธิปไตยในยุครัฐบาลทักษิณ และรัฐบาลสนธิ-สุรยุทธ์ โดยใช้วิธีการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เป็นหลัก ด้วยการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิในรูปการสัมภาษณ์ และคำสัมภาษณ์ของผู้นำทางการเมืองคนสำคัญของรัฐบาลทักษิณ ชินวัตร และรัฐบาลสนธิ-สุรยุทธ์ จากหนังสือพิมพ์รายวัน และหนังสือที่รวบรวมสุนทรพจน์

¹อาจารย์ ดร. ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพฯ
Lecturer, Department of Political Science, Faculty of Social Sciences,
Srinakharinwirot University, Bangkok.
Corresponding e-mail: kanlayanaka@gmail.com

จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า “ประชาธิปไตย” เป็นสัญลักษณ์กลางเปล่า กระบวนการนิยาม “ประชาธิปไตย” สะท้อนถึงความเกี่ยวพันระหว่างกระบวนการผลิตสร้าง ความหมาย “ประชาธิปไตย” กับระบบและโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมไทยในลักษณะที่ต่างก็แทรกซึม ปะทะ ประสาน เปลี่ยนแปลงซึ่งกันและกันตลอดเวลา สำหรับรัฐบาลทักษิณประชาธิปไตยคือ การปกครองโดยเสียงข้างมากของประชาชนจากการเลือกตั้ง บนวิถีทางแห่งกฎหมาย ส่วนรัฐบาลสนธิ-สุรยุทธ์ ประชาธิปไตยคือ “ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข” เป็นประชาธิปไตยที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์/สถาบันกษัตริย์ ข้าราชการ และรัฐบาล ความสัมพันธ์ดังกล่าวควันเกี่ยวเข้ากับการเมืองแบบชาตินิยมที่ผูกประชาธิปไตย และความเป็นชาติไทยไว้กับสถาบันพระมหากษัตริย์

คำสำคัญ: การเมืองวัฒนธรรม, ประชาธิปไตย

Abstract

This research article had the objective to study the structural relations in the power of the politic competition of Thai cultural politics in the time period of B.E. 2544 – 2551 that would be led to analyse the meaning and the creation process of the meaning of the democracy in the era of Taksin’s government and Sonti – Surayuth’s government. This research the Documentary Research by gathering and analyzing the information from the primary and secondary document in the form of speeches interviewed from important political leaders of Taksin Shinnawatra’s government and Sonti-Surayuth’s government from Daily Newspaper and books that gathered speeches from analyzing of the information.

This was found that, “Democracy” was the free floating signifier. The meaning construction process of “Democracy” reflected about the relationships between the producing process in creating the meaning of “Democracy” with the system and the structure in the economic, society and Thai culture in the aspect that could infiltrate, crash, harmonize, change each other all the times. For Taksin’s government, Democracy was the government by the majority vote of peoples from the election on the way of the law. For Sonti-Surayuth’s government, Democracy was “Democracy system that had the king as the leader”. This was Democracy that told about the relationship between the king / the royal institution, government officers and the government. Those relationship was caber-laid with the politics as the nationalism that bound Democracy and Thai nationalism with the royal institution.

Keywords: Cultural Politics, Democracy

บทนำ

ประวัติศาสตร์การเมืองไทยช่วงเวลาตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ ถึงรัชกาลสวญธิ-สุรยูทท์ เป็นประวัติศาสตร์การเมืองที่เต็มไปด้วยความขัดแย้งนานัปการ ครอบคลุมประเด็นตั้งแต่มิติทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ทั้งในระดับจุลภาคถึงมหภาค ปรากฏเป็นรูปแบบแห่งความขัดแย้งหลากหลายทั้งวิวาทะรายวัน การจัดเวทีอภิปราย การปราศัย/ชุมนุมสนับสนุนและขับไล่ ตลอดจนการใช้กำลังปะทะ และความรุนแรงในรูปแบบต่างๆ รูปปรากฏของความขัดแย้งเหล่านี้บ่อยครั้งถูกมองเป็นความขัดแย้งพ้ันๆ ระหว่างประชาธิปไตยฝ่ายหนึ่งกับเผด็จการอีกฝ่ายหนึ่ง โดยละไว้ในฐานที่เข้าใจเรียบร้อยแล้วว่าประชาธิปไตยคืออะไร และเผด็จการคืออะไร

ต่อประเด็นนี้แทนที่จะมองว่าความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในห้วงเวลาดังกล่าวเป็นความขัดแย้งรายประเด็นระหว่างกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเป็นการเฉพาะ ผู้วิจัยกลับเห็นว่า ความขัดแย้งในรูปการณ์เหล่านี้จัดเรียงอยู่ในโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมซึ่งประกอบด้วยกลุ่มพลังต่างๆ มากมาย ภายใต้ข้อถกเถียงที่ใหญ่กว่าว่า “อะไรคือประชาธิปไตย” กล่าวอีกนัยหนึ่ง ความขัดแย้งรายประเด็นนี้ถูกตีแผ่เป็นเปลือกอุปสรรคที่ปกปิด อำพรางการเมืองที่ไม่ถูกพูดถึง อันเป็นการเมืองระดับนามธรรมของโครงการทางการเมืองที่ใหญ่กว่า การเมืองที่ว่านี้คือการเมืองแห่งภาษา ซึ่งมีอำนาจต่อการผลิตสร้าง “ความจริง” ของสังคม และการเมืองแห่งภาษาในห้วงเวลาดังกล่าวก็ทำงานผ่านการช่วงชิงค่านิยมและการนิยามประชาธิปไตยเป็นสำคัญ

หากมองอย่างผิวเผินอาจเห็นว่าประเด็นเกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตยนั้นเป็นประเด็นที่ลงตัวแล้วทั้งในทางหลักการ และความหมาย นั่นคือเป็นระบอบการปกครองที่ประชาชนมีอำนาจสูงสุด ตามคติพจน์ที่ว่า ประชาธิปไตยคือการปกครองของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน และยิ่งพิจารณาร่วมกับบรรดาเรื่องเล่าประวัติศาสตร์ประชาธิปไตยไทย ก็จะทำให้เห็นว่า การคลี่คลายของระบอบการปกครองซึ่งท้ายที่สุดก็ “ลงตัว” และ “ลงเอย” ด้วยการที่ประชาชนกลายเป็นกลุ่มพลังที่มีบทบาทหลักในฐานะที่มาของอำนาจในรูปการเลือกตั้งตาม “ครรลองประชาธิปไตย” คำว่า “ประชาธิปไตย” ที่เฝ้าอ้างถึงในเรื่องเล่าเหล่านั้นเป็นการมอง ประชาธิปไตย ในฐานะ “ideal type” คือ แบบแผนอุดมคติ มีสารัตถะแน่นอน (essentialized) เป็นเนื้อเดียวกัน (homogeneous) ดำรงอยู่อย่างต่อเนื่อง (continuous) และสถิตสถาพร (stable) ราวกับว่าประชาธิปไตย และความเป็นประชาธิปไตยมีพื้นที่ของตัวเองเป็นการเฉพาะ แยกออกจากตัวโครงสร้างความสัมพันธ์ทางอำนาจในระบบการเมืองวัฒนธรรมของสังคม

งานวิจัยนี้มีสมมติฐานว่า “ประชาธิปไตย” หาได้มีแก่นสารัตถะที่แน่นอนตายตัว และเป็นเนื้อเดียวกันไม่ หากแต่เป็นสิ่งประกอบสร้างทางสังคม-วัฒนธรรม ผูกอยู่กับโครงสร้างความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างกลุ่มพลังต่างๆ ในสังคม-การเมืองไทย ณ ช่วงขณะหนึ่งๆ

ความหมายประชาธิปไตยหนึ่งๆ ไม่มีเนื้อหา หรือสาระชัดเจนตายตัว หรือสอดคล้องเป็นเนื้อเดียวกัน หากแต่เลื่อนไหลไปตามการปะทะ ประสานกับสภาพการเปลี่ยนแปลงภายในและสภาพแวดล้อมภายนอก นิยามหรือความหมายประชาธิปไตยชุดหนึ่งๆ สะท้อนสภาพสังคมเผยให้เห็นจุดเน้นของสังคมและพัฒนาการที่แตกต่างกันมาตามยุคสมัยซึ่งสอดคล้องกับอุดมการณ์ทางการเมืองของผู้มีอำนาจในฐานะที่เป็นกระบวนการทัศน์หลักในการควบคุมทางสังคม

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์หลักคือต้องการศึกษาความหมายและการสร้างความหมายของ “ประชาธิปไตย” ในช่วงระหว่างรัฐบาลทักษิณ ถึงรัฐบาลสนธิ-สุรยุทธ์ ในฐานะที่ “ประชาธิปไตย” เป็นสัญญาะกลวงเปล่า ตลอดจนศึกษาโครงสร้างความสัมพันธ์ทางอำนาจในสนามการเมืองวัฒนธรรมไทยช่วงรัฐบาลทักษิณ และรัฐบาลสนธิ-สุรยุทธ์ อันจะเผยให้เห็นถึงความเกี่ยวพันระหว่างกระบวนการผลิตสร้างความหมาย “ประชาธิปไตย” กับระบบและโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมไทยในลักษณะที่ต่างก็แทรกซึม ปะทะ ประสานเปลี่ยนแปลงซึ่งกันและกันตลอดเวลา งานวิจัยนี้จำกัดช่วงเวลาการศึกษาไว้คือ ครอบคลุมช่วงเวลาระหว่าง พ.ศ. 2544–2551 อันเป็นช่วงเวลาตั้งแต่เริ่มจัดตั้งรัฐบาลทักษิณใน พ.ศ. 2544 ช่วงวิกฤตการณ์ทางการเมือง พ.ศ. 2548-2549 และช่วงการจัดตั้งรัฐบาลกึ่งประชาธิปไตยของสนธิ-สุรยุทธ์ พ.ศ. 2551 ตามลำดับ

บททวนวรรณกรรม

1. แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างความหมายในสนามการเมืองวัฒนธรรม

แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างความหมายทางวัฒนธรรมเป็นมโนทัศน์สำคัญ ซึ่งเห็นว่าประชาธิปไตยเป็นสิ่งประกอบสร้างทางวัฒนธรรม มีความหมายล่องลอย หลากหลาย อีกทั้งยังเคลื่อนตัวไปตามการปะทะ ประสาน ในสนามการเมืองวัฒนธรรม อันเป็นสนามของกลุ่มพลัง

ทางการเมืองซึ่งเคลื่อนไหวในลักษณะเชื่อมโยงและจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางอำนาจกันเองตลอดเวลา ในแง่นี้ แม้ว่าวัฒนธรรมจะแทรกอยู่ในพื้นที่ต่างๆ ของสังคม แต่เราไม่อาจมองเห็นวัฒนธรรมได้ เว้นแต่จะสังเกตจากภาคปฏิบัติการทางวัฒนธรรมของกลุ่มพลังซึ่งรวมอยู่ในระบบคุณค่าและกฎเกณฑ์หนึ่งๆ ร่วมกันเท่านั้น (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2538: 1-5)

สนามวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นพื้นที่ของความสัมพันธ์ทางอำนาจมี 2 รูปการที่ดำรงอยู่พร้อมๆ กัน รูปการแรก สนามวัฒนธรรม เป็นพื้นที่ของกระบวนการผลิตสร้าง “ความหมาย” ให้แก่ปรากฏการณ์ต่างๆ อันนำไปสู่อำนาจที่จะ “บงการ” ให้บุคคลแต่ละคนดำเนินชีวิตเรื่อยไปในรูปของการปรับเปลี่ยนเรียนรู้ให้เข้ากับสังคมการเมืองที่ดูประหนึ่งว่าเป็น “สังคมสำเร็จรูป” มีระเบียบแบบแผนเป็น “ธรรมชาติ” สะท้อนนัยของความจริงที่ต้องเป็นเช่นนั้น (เช่นคำกล่าวที่มักได้ยินเสมอคือ ให้เป็นไปตามครรลองประชาธิปไตย) และรูปการที่สอง สนามวัฒนธรรมก็เป็น “พื้นที่” ที่ถูกแทรกซึมปรับเปลี่ยนโดย “นิยาม” ของ “ประชาธิปไตย” เช่นเดียวกันด้วยการอาศัยแนวคิดดังกล่าวมามองการเมือง ทำให้การเมืองวัฒนธรรมเป็นเสมือนเกมส์แห่งอำนาจที่กระทำผ่าน การกำหนดสร้าง “ความจริง” โดยอาศัยการสร้างรูปและความหมายให้กับสิ่งต่างๆ เพื่อก่อรูปเป็นค่านิยม การตระหนักรู้ โลกทัศน์ ชีวิตทัศน์ของผู้คน

เมื่อหันมามอง “ประชาธิปไตย” ในสนามการเมืองวัฒนธรรม “ประชาธิปไตย” จึงเป็นเรื่องของ “การให้ความหมาย” ทั้งที่เป็นความหมายโดยตรง และความหมายเชิงสัญลักษณ์ ความหมายที่ว่านี้ถูกสร้างขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์เบื้องต้นคือความเข้าใจร่วมกัน อันจะนำไปสู่การจัดระเบียบในการอยู่ร่วมกัน หรือการจัดระบบการปกครองในที่สุด แต่กระนั้น ความหมายที่ถูกสื่อออกมาไม่ใช่สิ่งที่ดำรงอยู่ตามธรรมชาติ (แน่นอนจึงไม่ใช่ความจริงที่ดำรงอยู่โดยตัวเอง) ความหมายเป็นส่วนสำคัญของระบบภาษาสัญลักษณ์อันซับซ้อน อุดมด้วยค่านิยม อุดมการณ์ ฯลฯ ไม่ชัดเจนตายตัว เป็นสิ่งประกอบสร้างทางวัฒนธรรมที่บรรจงปั้นแต่งขึ้นอย่างแนบเนียน (บาร์ตส์ โรลิ่งด์, 2547: 3-8 และมานิตย์ จุมปา, 2540: 3-7) ความหมายที่ยึดกุมเข้าไปถึงระดับจิตสำนึกจะสถาปนาเป็น “ความจริง” ของสรรพสิ่ง เป็น “ความจริงที่ถูกสั่ง” (นิธิ

เอียวศรีวงศ์, 2541) และ “ถูกสร้าง” เพื่อค้ำจุนความชอบธรรมในการใช้อำนาจและค้ำยันพลังที่ครองอำนาจเหนือความหมาย หรือ “จริง” ความหมายไว้ได้อย่างน้อยก็ในห้วงขณะใดขณะหนึ่ง การดำรงอยู่ของความหมายต่างๆ จึงเท่ากับเป็นการดำรงอยู่ของอำนาจอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งต่างจากอำนาจบังคับของผู้มีกำลังทางกายภาพ หรืออำนาจบังคับของกฎหมายใดๆ อำนาจในสนามวัฒนธรรมในรูปการผลิตสร้างความหมายเป็นการควบคุมผู้คน โดยเข้าไปควบคุมความคิดระบบวิธีคิดของผู้คน ซึ่งเป็นอำนาจควบคุมที่สำคัญในการเมืองแบบหลังสมัยใหม่

2. แนวคิดเกี่ยวกับความหมายและการสร้างความหมาย

เกษียร เตชะพีระ (2537) ศึกษามิติการเมืองของภาษาที่ทำงานในสนามการเมืองวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การทำงานของคำ หรือภาษาที่ข้ามพรมแดนทางวัฒนธรรม โดยเห็นว่า คำภาษาต่างประเทศที่ข้ามพรมแดนทางวัฒนธรรมนั้นอยู่ภายใต้กระบวนการการเมืองของภาษา 2 ชั้น กระบวนการชั้นแรกเป็นกระบวนการที่โดยทั่วไปเรียกว่า “การแปล” อันมีนัยถึงการถอดความจากภาษาหนึ่งสู่อีกภาษาหนึ่งอย่างหมดจด แต่กระนั้น กระบวนการชั้นแรกนี้มีการเมืองอยู่ เป็นการเมืองของภาษาในการบัญญัติศัพท์ใหม่ของบรรดาข้าราชการปัญญาชนไทย ที่คอยทำหน้าที่เสมือนผู้พิทักษ์พรมแดนและบูรณภาพทางภาษา-วัฒนธรรมชาติไทย มีหน้าที่หลักคือ คอยลาดตระเวน ตรวจตรา กลั่นกรอง กีดกัน รวมถึงสกัดกั้นคำในภาษาต่างประเทศที่น่าสงสัย (Kasian Tejapira, 2004: 2-3) และหากจำต้องให้ผ่านข้ามพรมแดนมาจริง ก็เข้าสู่กระบวนการชั้นที่สองคือ ตกแต่ง แปลงโฉมตามอุดมการณ์ ค่านิยมโลกทัศน์ รวมทั้งเจตจำนงของผู้บัญญัติศัพท์ กระบวนการรับเข้าและบัญญัติเป็นศัพท์แสงภาษาไทย สะท้อนให้เห็นถึงสภาพการทำให้เป็นการเมืองในระดับเข้มข้น ตัวอย่างของสภาพการณ์ดังกล่าวมีให้เห็นมากมายภายใต้ศัพท์บัญญัติต่างๆ

อย่างไรก็ตาม นัยของศัพท์บัญญัติซึ่งอุดมด้วยค่านิยม อุดมการณ์ ฯลฯ ก็ได้ตายตัว กล่าวคือ สังคมไม่ได้รับนัยประหวัดของศัพท์บัญญัติแบบเนือๆ แฉกๆ หากแต่มีการปะทะรับเข้า-กันออกซึ่งนัยบางประการอยู่โดยตลอด (Kasian Tejapira, 2004: 5-8) ทั้งนี้เพราะคำ

รวมทั้งความหมายของคำถูกกำกับโดยวาทกรรมชุดหนึ่งในสนามวาทกรรม รูปสัญลักษณ์เดียวกัน จึงเสมือนล่องลอยอยู่ในสนามของภาษา-วัฒนธรรม ซึ่งมีการต่อสู้ แ่งชิงกำหนดความหมายนำ โดยที่ไม่มีความหมายใดดำรงอยู่ในฐานความหมายสุดท้ายอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดเลย (Kasian Tejapira, 2004: 8)

นอกจากนี้ หากพิจารณาการเมืองของภาษาโดยมุ่งไปที่คำว่า “ประชาธิปไตย” เป็นการเฉพาะแล้ว จะยิ่งเห็นถึงความเป็นการเมืองที่ทำงานผ่านภาษาภายใต้กระบวนการบัญญัติศัพท์ และการให้ความหมาย ใน “การเมืองวัฒนธรรมว่าด้วยประชาธิปไตย บทนำเปรียบเทียบเชิงทฤษฎี” เกษียร เตชะพีระ (2537: 7,9) กล่าวถึงการขยายตัวของ “ประชาธิปไตย” ในฐานะปรากฏการณ์ข้ามภาษา ข้ามวัฒนธรรม ว่าเกี่ยวเนื่องกับกระบวนการให้ความหมาย แปลความหมาย และตีความหมายอย่างหลีกเลี่ยง และชี้ให้เห็นว่า “ประชาธิปไตย” เป็นคำ/ตัวหมายที่ล่องลอย (free-floating signifier) หลุดออกจากพันธะที่เคยมีกับความหมาย สิ่งของและบริบทดั้งเดิม เมื่อการแปลคำว่า “democracy” ข้ามวัฒนธรรม ทำให้คำและมโนทัศน์ล่องลอยไร้ราก “ประชาธิปไตย” จึงเป็นเพียงสัญลักษณ์ หรือคำที่เนื้อในกลวงเปล่า ไม่มีแก่นสารตายตัว (essence) ความกลวงเปล่านี้นี้คือพื้นที่ว่างอย่างดีสำหรับบรรจุความหมายและสิ่งของขึ้นมา (semantic and referential space) ให้กลุ่มสังคมต่างๆ ได้ “ยึดใส่” ใส่คุณค่า ความคิด และความหมายใหม่เข้าไป ทำให้ที่สุดแล้ว “ประชาธิปไตย” มีความหมายหลากหลาย ปะทะประสาน ถอดเปลี่ยนไวยากรณ์กับขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมเดิม ในลักษณะของการแทรกซึมเข้าหากัน และเปลี่ยนแปลงซึ่งกันและกัน กระบวนการดังกล่าวยิ่งซับซ้อนขึ้นเมื่อกลุ่มสังคมต่างๆ เข้าร่วมในการต่อรองคุณค่า ความหมาย ให้นิยามใหม่ตามผลประโยชน์และเป้าประสงค์เฉพาะของกลุ่มตน เพื่อใช้เป็นเครื่องมือทางวัฒนธรรมรองรับการใช้อำนาจทางการเมืองต่อไป (เกษียร เตชะพีระ, 2537: 9-15)

ใน Hegemony and socialist Strategy ของ Ernesto Laclau กับ Chantal Mouffe (1985) ได้กล่าวถึงการครองอำนาจนำ (hegemony) กับเอกลักษณ์ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ

ความหมายที่ล่องลอยว่า ในสนามการเมืองวัฒนธรรม กลุ่มพลังซึ่งเป็นคู่แข่งทางสังคมต่างดำเนินกิจกรรมเพื่อเอาชนะเหนือสัญญาณหรือความหมายที่ล่องลอย กระบวนการดังกล่าวคือการสถาปนา “การครองอำนาจนำ” ของกลุ่มพลังนั้นผ่านการ “ตรึง” (fix) เอกลักษณะหรือความหมายไว้ ณ ห้วงขณะหนึ่งๆ อย่างไรก็ตาม สนามของเอกลักษณะไม่เคยถูกรอบงำ หรือตรึงไว้โดยสิ้นเชิง หากแต่ยังมีบางพื้นที่ที่ยังคงเป็นอิสระ และเอกลักษณะก็อาจถูกแทนที่โดยเอกลักษณะอื่นๆ ได้เสมอ

เมื่อหันมามองคำว่า “ประชาธิปไตย” สนามของเอกลักษณะของคำว่า “ประชาธิปไตย” ก็ไม่เคยถูกปิดกั้น หรือตรึงไว้อย่างตายตัว พร้อมกันนั้นก็ไม่มีเอกลักษณะหนึ่งเอกลักษณะใดครอบครองพื้นที่ของความหมายประชาธิปไตยไว้ได้ทั้งหมด ทั้งนี้เพราะมีตัวกำหนดอยู่มากมายที่คอยปะทะ ประสานกับเอกลักษณะอื่นๆ ทำให้เอกลักษณะต้องเคลื่อนไป (Laclau and Mouffe, 1985: 111)

แนวคิด ทฤษฎีเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าความหมายประชาธิปไตยมีอยู่หลากหลาย และเป็นความหมายที่ไม่รู้จัก เลื่อนไหลไปในเครือข่ายความสัมพันธ์ทางอำนาจในโครงสร้างสังคมการเมืองไทยตลอดเวลา

วิธีการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาในเชิงคุณภาพเป็นหลัก (Qualitative Design Research) โดยได้รับอิทธิพลจากแนวคิดการเมืองวัฒนธรรม และการแสวงหาความรู้ทางรัฐศาสตร์ในกระบวนทัศน์มนุษยนิยมเชิงวิพากษ์ (radical humanism paradigm) อันเป็นแนวคิดและวิธีการแสวงหาความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการทำความเข้าใจและการวิพากษ์ชีวิตทางการเมืองที่ดำรงอยู่และแสดงออกผ่านวาทกรรม และการกระทำเชิงประกอบสร้างทางสังคม แนวคิดดังกล่าวถูกรวบรวมจากตำรา หนังสือ วารสารทางวิชาการทั้งที่เป็นภาษาไทย และต่างประเทศ และสังเคราะห์ขึ้นเป็นกรอบการวิจัย

ในการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิในรูปการสัมภาษณ์ และคำสัมภาษณ์ของผู้นำทางการเมืองคนสำคัญของรัฐบาลทักษิณ ชินวัตร และรัฐบาลสนธิ-สุรยุทธ์ จากเอกสารที่เป็นหนังสือรวบรวมสุนทรพจน์ ของนักการเมือง หนังสือพิมพ์รายวันซึ่งมีเนื้อห่าวเป็นบทสัมภาษณ์ความคิดทางการเมืองของนักการเมือง หรือการรายงานข่าวเหตุการณ์ทางการเมืองทั่วไปที่มีเนื้อหาส่วนหนึ่งเป็นบทสัมภาษณ์ หรืออ้างอิงคำกล่าวของนักการเมืองที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาประชาธิปไตย แล้วนำมาวิเคราะห์และตีความข้อมูลภายใต้กรอบแนวคิดการเมืองวัฒนธรรม และแนวคิดการประกอบสร้างทางสังคม ให้เห็นถึงโครงสร้างความสัมพันธ์ทางอำนาจ ความหมาย และกระบวนการสร้างความหมายประชาธิปไตยในช่วงสมัยของรัฐบาลทักษิณ กับรัฐบาลสนธิ-สุรยุทธ์

ผลการศึกษาและการอภิปรายผล

งานวิจัยเรื่องการเมืองวัฒนธรรมเรื่องการสร้างความหมายประชาธิปไตยยุครัฐบาลทักษิณสู่รัฐบาลสนธิ-สุรยุทธ์ เป็นงานวิจัยเพื่อวิเคราะห์โครงสร้างความสัมพันธ์ทางอำนาจในสนามการเมืองวัฒนธรรมไทยช่วง พ.ศ. 2544-2551 อันนำไปสู่การวิเคราะห์หาความหมายและกระบวนการสร้างความหมายประชาธิปไตยในยุครัฐบาลทักษิณ และรัฐบาลสนธิ-สุรยุทธ์ ผลการศึกษาสามารถสรุปเป็น 2 ส่วน ดังนี้

1. ความหมายและการสร้างความหมายประชาธิปไตยยุครัฐบาลทักษิณ

นิยามประชาธิปไตยของรัฐบาลทักษิณนั้นเป็นไปในทิศทางเดียวกันตลอด ทำให้ตัวนิยามของรัฐบาลมีความชัดเจนยิ่ง เห็นได้จากทั้งบทสัมภาษณ์ และสุนทรพจน์ของ ทักษิณ ชินวัตร ในห้วงขณะต่างๆ ตั้งแต่เมื่อเริ่มจัดตั้งรัฐบาลใน พ.ศ. 2542 จนกระทั่งถูกเน้นย้ำอย่างหนักแน่นอีกครั้งในช่วงวิกฤตทางการเมือง (พ.ศ.2548-2549) จาก “ปรากฏการณ์สนธิ” และช่วงที่เป็นรัฐบาลรักษาการหลังการประกาศยุบสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2549

ประชาธิปไตย มีความหมายถึง ระบอบวิธีการที่จะได้มาซึ่งผู้ที่จะเป็นตัวแทนประชาชน ตามทฤษฎีสัญญาประชาคม นิยามดังกล่าวมีนัยถึงการปฏิเสธอำนาจเทวสิทธิ์ หรืออำนาจศักดิ์สิทธิ์ตามจารีต โดยแทนที่อำนาจดังกล่าวด้วยอำนาจจากประชาชนบนฐานของการเป็นประชาชนผู้มีเหตุผล (reasoning man) เป็นการสถาปนาอำนาจของประชาชน ซึ่งเป็นวาทกรรมที่ยอมรับ “การมีอยู่ของประชาชน” และ “ความสำคัญของประชาชน” โดยยกฐานะประชาชนว่าเป็นศูนย์กลางของความสัมพันธ์ทางอำนาจ ไม่ใช่ในฐานะชายขอบอีกต่อไป

นิยามดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงตรรกะการแบ่งขั้วแยกข้าง ประชาชน (ส่วนใหญ่/เสียงข้างมาก) จึงมีความหมายเท่ากับประชาธิปไตย และอะไรก็ตามที่ไม่ใช่ประชาชน หรือไม่ยึดโยงอยู่กับประชาชน (เป็นเพียงบางส่วนของประชาชน หรือประชาชนเสียงข้างน้อย) ถูกผลักให้เป็นระบอบที่ไม่ใช่ประชาธิปไตย ตรรกะของการลดทอนบรรลุถึงจุดสูงสุดด้วยการลดทอน “ประชาชน” ลงสู่การเป็น “เสียง” หรือ “คะแนนเสียง” จากการเลือกตั้ง เป็นบทสรุปที่เอกลักษณ์เฉพาะ กลายมาเป็นเอกลักษณ์ทั่วไป

ความหมายประชาธิปไตยดังกล่าวยังสะท้อนถึง “ความเป็นการเมือง” (the political) ของรัฐบาลที่กษัตริย์จำกัดอยู่เฉพาะการเมืองในระบบ (รัฐสภา) อันหมายถึงปฏิบัติการทางการเมืองในสถาบันรัฐสภาภายใต้บทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญเป็นหลักทำให้ระบบคุณค่าหลักของสังคม ที่ใช้เป็นฐานอ้างอิงความชอบธรรมเคลื่อนตัวสู่ “ความชอบธรรมในกรอบของกฎหมาย” ทั้งนี้เพียงเพราะกฎหมายถูกกำหนดขึ้นและใช้บังคับโดยประชาชนเสียงข้างมากเป็นสำคัญ ดังนั้นคำว่า “กติกากฎหมาย” กลายเป็นคำสำคัญใช้ชี้วัด ตัดสิน ว่าปฏิบัติการทางการเมืองใดเป็นหรือไม่เป็นประชาธิปไตย

ความหมายประชาธิปไตยเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจตั้งแต่ช่วงหลังวิกฤตเศรษฐกิจปี 2540 เป็นต้นมา ที่กลุ่มทุนธนาคารต้องลดบทบาทและความสำคัญทางการเมืองลง ในขณะที่กลุ่มทุนสื่อสาร ทุนผูกขาด ทุนสัมปทาน ซึ่งได้รับผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจไม่มากเท่าเข้ามาแทนที่ ทำให้รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างทุนกับการเมือง

เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่ทุนมักคอยอิงแอบอยู่หลังนักการเมือง-ข้าราชการระดับสูง ก็ผันสู่ระบบการเมืองโดยตรง กระทบต่อโครงสร้างความสัมพันธ์ทางอำนาจ กลุ่มทุนขนาดใหญ่กลายเป็นอีกกลุ่มพลังหนึ่ง เป็นชนชั้นนำกลุ่มใหม่ที่ ผนวกเข้าในขบวนการชั้นนำหลักของสังคมไทยที่มีอยู่เดิม ทำให้เกิดการปรับตัว และจัดสรรอำนาจภายในชนชั้นนำเหล่านี้อีกครั้งหนึ่ง

เมื่อพิจารณานิยามประชาธิปไตยของรัฐบาลทักษิณในบริบทโครงสร้างความสัมพันธ์ทางอำนาจ ซึ่งควันเกี่ยวอยู่กับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม จะเห็นได้ว่าโดยทั่วไป เมื่อรัฐบาลทักษิณผลิตสร้างคความหมายประชาธิปไตยชุดหนึ่งขึ้นมา ความหมายที่ถูกผลิตสร้างขึ้นมานั้นก็เป็นเสมือนพลังหนึ่งที่ถูกปลดปล่อยออกไป ปะทะ ประสานกับโครงสร้างอำนาจของสังคมการเมืองไทยที่มีตั้งสถาบันพระมหากษัตริย์ ศาสนา ข้าราชการ นายทุน-นักธุรกิจ ชนชั้นกลาง และประชาชนทั่วไป ซึ่งเป็นกลุ่มพลังที่เชื่อมโยงและคอยจัดระเบียบโครงสร้างอำนาจกันเองตลอดเวลา

หากพิจารณาจากโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมแล้วจะเห็นได้ว่า หัวใจสำคัญของระบอบทักษิณประการหนึ่งคือการที่นายกรัฐมนตรีทักษิณพยายามที่จะสร้างความเชื่อมโยงและความรักดีระหว่างประชาชนกับตัวนายกรัฐมนตรีทักษิณโดยตรง ซึ่งเท่ากับเป็นการ “ข้าม” (bypass) โครงสร้างและสถาบันอำนาจเดิมที่เชื่อมโยงกับประชาชนอยู่ก่อนแล้ว ขณะเดียวกันก็พยายาม “บีบ” ให้โครงสร้างอำนาจเดิมนั้นต้องสยบยอมอยู่ใต้โครงสร้างใหม่ของตน

2. ความหมายและการสร้างคความหมายประชาธิปไตยยุครัฐบาลสนธิ-สุรยุทธ์

ความหมายประชาธิปไตยสมัยรัฐบาลสนธิ-สุรยุทธ์ เป็นความพยายามของกลุ่มพลังอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งเป็นกลุ่มก่อนทางการเมืองใหญ่ที่ต้องการปฏิเสณิยามประชาธิปไตยของรัฐบาลทักษิณโดยสิ้นเชิง หรือการนิยามเอกลักษณ์บางชุดที่ถูกนำมาวางเคียงกับนิยามประชาธิปไตยของรัฐบาลทักษิณกันใหม่

นิยามประชาธิปไตยยุครัฐบาลสนธิ-สุรยุทธ์ เริ่มต้นอย่างไม่เป็นทางการตั้งแต่ในช่วงเวลา 3 เดือนสุดท้ายก่อนการรัฐประหาร เป็นช่วงเวลาที่มีความเคลื่อนไหวอย่างเข้มข้น ทั้งทางความคิดและบทบาทของกองทัพ ข้าราชการ และศาล ซึ่งในที่นี้ขอเรียกหลวมๆ ว่า กลุ่มพลังข้าราชการ

ความเคลื่อนไหวดังกล่าวปลุกวาทกรรม “ข้าราชการในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” ซึ่งมีนัยสำคัญอย่างยิ่งต่อนิยามประชาธิปไตยว่าแท้จริงแล้วประชาธิปไตยก็คือ “ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข” เป็นนิยามประชาธิปไตยในกรอบความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์/สถาบันกษัตริย์ ข้าราชการ และรัฐบาล ความสัมพันธ์ดังกล่าวควั่นเกลียวเข้ากับการเมืองแบบชาตินิยมที่ผูกความเป็นชาติไทยไว้กับสถาบันพระมหากษัตริย์ และการแยกชาติไทย ความเป็นไทย ออกจากรัฐ(บาล)ไทย

การต่อยอดนิยามหลักของ “การปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข” เท่ากับเป็นการปฏิเสธนิยามประชาธิปไตยของรัฐบาลทักษิณโดยสิ้นเชิง ตรรกะของ “ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข” คือ การที่ “ประชาธิปไตย” ถูก “ตรึง” ความหมายไว้ที่ “การมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข” นิยามดังกล่าวถูกสร้างขึ้นจากวาทกรรม “คุณธรรมนำประชาธิปไตย” หรือ “ประชาธิปไตยแบบใสสะอาดอันเป็นจินตนาการประชาธิปไตยของชนชั้นนำ ประกอบไปด้วยวาทกรรมย่อย 4 วาทกรรมทำงานเชื่อมประสานกันโดยตลอด ได้แก่วาทกรรม “การซื้อขายเสียง” “ประชาธิปไตยไม่ใช่แค่การเลือกตั้ง” “การเมืองเป็นเรื่องคุณธรรม” และ “นักการเมืองคอร์รัปชัน” (ธงชัย วินิจจะกุล, 2550: 47-52)

เมื่อเอกลักษณ์ “ประชาธิปไตยแบบใสสะอาด” ซึ่งทำงานบนระบบความสัมพันธ์ตามลำดับชั้นของสังคมไทย ได้ตรึงนิยามประชาธิปไตยไว้ ประชาธิปไตยไทยจึงได้แก่ ความเชื่อมั่นในอาณัติสิทธิของรัฐ โดยเชื่อไว้ก่อนว่า ผู้มีอำนาจในบ้านเมืองนั้นรู้ดี มีความชอบธรรมมากกว่า “ราษฎร” หรือ “ไพร่ฟ้า” ทั่วไป ประกอบกับการเมืองวัฒนธรรมชาวพุทธที่ฝังลึกในสังคมไทย ทำให้ออกจากการเมืองเป็นเรื่องของ “ผู้นำที่เข้มแข็ง” และ “คุณพ่อรู้ดี” แล้วยังต้องมีคุณธรรมอีกด้วย

สรุป

การศึกษาความหมายและการสร้างความหมายประชาธิปไตยภายใต้โครงสร้างความสัมพันธ์ทางอำนาจในสนามการเมืองวัฒนธรรมไทย โดยอาศัยการวิเคราะห์คำสัมภาษณ์ และสุนทรพจน์ของผู้นำทางการเมืองคนสำคัญของรัฐบาลทักษิณ ชินวัตร และรัฐบาลสนธิ-สุรยุทธ์ พบว่า “ประชาธิปไตย” เป็นสัญลักษณ์ล่องลอย กลวงเปล่า ความหมายหรือนิยามประชาธิปไตยที่ปรากฏในเมืองไทยเพียงช่วงเวลาสั้นๆ ไม่ได้มีเพียงความหมายเดียว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเวลาที่มีการเมืองไทยเต็มไปด้วยความขัดแย้งทางการเมืองครั้งสำคัญ ครั้งหนึ่งในประวัติศาสตร์การเมืองไทย คือช่วง พ.ศ.2544-2551 ลี้กลบไปได้ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าวคือความขัดแย้งในระดับนามธรรมของชุดความคิด และการนิยามความหมายประชาธิปไตยระหว่างกลุ่มพลังทางการเมืองที่สำคัญกลุ่มต่างๆ ที่ต่างก็แข่งขันกันผลิตสร้างความหมายประชาธิปไตยที่สอดคล้องกับความคิด ความใฝ่ฝัน อุดมการณ์ และผลประโยชน์ของกลุ่มตนความหมายหรือนิยามของประชาธิปไตยหนึ่งๆ เป็นผลผลิตที่เกิดขึ้นในโครงสร้างความสัมพันธ์ทางอำนาจในระบบเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมไทย

การเมืองไทยช่วงรัฐบาลทักษิณ ชินวัตร ถึงรัฐบาล สนธิ-สุรยุทธ์ ปรากฏความหมายประชาธิปไตย 2 ชุดหลัก ที่ควบคุมความคิด ความเข้าใจ และวิถีปฏิบัติเกี่ยวกับประชาธิปไตยของสังคม-การเมืองไทยอยู่ ความหมายแรกของประชาธิปไตยถูกเน้นย้ำอย่างหนักแน่น ต่อเนื่องลงรูปรอยชัดเจน ว่าเป็นระบอบ หรือวิธีการที่จะได้มาซึ่งผู้ที่จะเป็นตัวแทนประชาชน ตามทฤษฎีสัญญาประชาคม ความหมายดังกล่าวนี้เป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นผลพวงหลังวิกฤติเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 ที่กลุ่มทุนเข้ามามีบทบาททางการเมืองโดยตรงเต็มตัว เข้าแทนที่กลุ่มอำนาจขุนนาง-ข้าราชการ

ประชาธิปไตยในความหมายที่สองคือ “ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข” เป็นนิยามประชาธิปไตยในกรอบความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์/สถาบันกษัตริย์

ข้าราชการ และรัฐบาล ความสัมพันธ์ดังกล่าววันเกลียวเข้ากับการเมืองแบบชาตินิยมที่ผูกความเป็นชาติไทยไว้กับสถาบันพระมหากษัตริย์ ความหมายประชาธิปไตยทั้งสองนี้ไม่ได้เกิดขึ้นในสุญญากาศ แต่ถูกสร้างขึ้นในพื้นที่แห่งโครงสร้างอำนาจของสังคมการเมืองไทยที่มีทั้งสถาบันพระมหากษัตริย์ ศาสนา ข้าราชการ นายทุน-นักธุรกิจ ชนชั้นกลาง และประชาชนทั่วไป ซึ่งเป็นกลุ่มพลังที่เชื่อมโยงและคอยจัดระเบียบโครงสร้างอำนาจกันเองตลอดเวลา

เอกสารอ้างอิง

เกษียร เตชะพีระ. (2537). “การเมืองวัฒนธรรมว่าด้วยประชาธิปไตย: บทนำเปรียบเทียบเชิงทฤษฎี”. ใน รัฐศาสตร์สาร, 19 : 1 (มีนาคม 2537)

ธงชัย วิจจะกุล. (2550). “ข้ามไม่พ้นประชาธิปไตยแบบหลัง 14 ตุลา: ประชาธิปไตยแบบใสสะอาดของอภิชนกับการรัฐประหาร 19 กันยายน 2549” ใน รัฐประหาร 19 กันยายน, กรุงเทพฯ: ฟ้ายเดียวกัน

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2538). “วัฒนธรรมคือระบบความสัมพันธ์” สุพจน์ แจ้งเร็ว บรรณาธิการ. ใน ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์: ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐและรูปการจิตสำนึก. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน

_____. (2541). “วาทศิลป์และการสร้างความจริง.” ใน วัฒนธรรมความจน. กรุงเทพฯ: แพรวสำนักพิมพ์

บาร์ตส์ โรลิ่งด์. (2547). วรรณพิมล อังคศิริสรพร, แปล. มายาคติ. กรุงเทพฯ : คบไฟ

มานิตย์ นवलลออ. (2540). การเมืองไทยยุคสัญลักษณ์รัฐไทย. กรุงเทพฯ: ภาควิชารัฐศาสตร์ และรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

Laclau, Ernesto and Chantal Mouffe. (1985). **Hegemony and Socialist Strategy:**

Toward a Radical Democratic Politics. Trans by Winston Moore and
Pual Commack. London: Verso.

Tejapira, Kasian. (2004). “**Good Governance →Thammarat**”. Paper prepared

for the concluding workshop on “Words in Motion” organized by
the Social Science Research Council at Riad Fes Hotel, Fez,
Morocco, 1-6 June.